

JĀŅA IVANOVA VOKĀLĀ LIRIKA

Līga Jakovicka

Jāņa Ivanova (1906–1983) daiļrades galvenais žanrs – simfoniskā mūzika – jau kopš 20. gadsimta vidus bijis gan klausītāju, gan atskaņotājmākslinieku un pētnieku uzmanības centrā, turpretī viņa vokālā lirika šādu popularitāti nav guvusi. Presē un arī zinātniskos rakstos sastopamas pavisam retas norādes (un tikai!) uz kādreiz eksistējušām vai atskaņotām solodziesmām. Plašāku pētījumu par šo tēmu nav. Savu nelielo rakstu esmu iecerējusi kā pirmo mēģinājumu sniegt iespējami pilnīgu kopainu, kas aptver dokumentos un laikabiedru atmiņās fiksētās Ivanova solodziesmas; vienlaikus jākonstatē skaudrā realitāte, ka mūsdienu atskaņotājpraksē pagaidām iekļāvušās vien dažas no tām.

Apkopojot visu iespējamo informāciju – fragmentārus ziņojumus presē, ģimenes arhīva dokumentus un publicētos nošu materiālus –, aktuāli šķita trīs uzdevumi:

- aplūkot solodziesmas vietu dažādos Jāņa Ivanova daiļrades periodos;
- raksturot dzejas izvēli, tās galvenos kritērijus;
- ieskicēt būtiskākās stilistiskās līnijas komponista solodziesmās.

Nošu materiāls, kas ir mana pētījuma pamatā, rasts paša Jāņa Ivanova arhīva materiālos, nedaudzajās laikabiedru liecībās, kā arī rokrakstos, kuros man savulaik deva iespēju ielūkoties nu jau aizsaulē aizgājušais komponista dēls Igors Ivanovs (1940. gada 9. decembris – 1990. gada 5. aprīlis).

Solodziesmas žanrs mūsu simfoniķa *par excellence* [1: 169] daiļradē nav bagātīgi pārstāvēts. Ja svaru kausos pretī liktu meistara 21 simfoniju, tad solodziesmu kopsvars būtu daudz trauslāks un niecīgāks – taču ne maznozīmīgāks. Pēc manā rīcībā esošajiem datiem, balsij ar pavadījumu radītas 23 oriģināldziesmas un 9 tautasdziesmu apdares, turklāt vairākos variantos.¹ Tautas melodiju izvēlē Ivanovs pievērsies galvenokārt dzimtajam Latgales novadam – to apliecina gan *Aiz ezera augsti kalni* un *Aiz azara bolti bārzi*, gan arī *Trīs jaunas māsas*. Melodiju pavadījums uzticēts dažādiem atskaņotājsastāviem – klavierēm, korim vai simfoniskajam orķestrim; kopumā jūtama saikne ar Jurjānu Andrejam (1856–1922) un Emilim Melngailim (1874–1954) raksturīgajiem apdaru principiem.

Pirmās solodziesmas tapušas 20. gadsimta 30. gadu vidū – periodā, kad jaunā skaņražā stils vēl tikai veidojās. Atgādināšu, ka līdztekus Ivanovam solodziesmas tolaik komponēja arī tādi šī žanra meistari kā Jāzeps Vītols (1863–1948), Emīlis Melngailis (1874–1954), jaunais Arvīds Žilinskis (1905–1993) u.c. Tipiskākās viņu daiļrades vadlīnijas – tautiskums, dabas poetizācija un paralēles ar cilvēka mūža ritumu – izpaužas arī Ivanova agrīnajos opusos. Tādējādi redzam, ka apjomīgos simfonisma mērogos domājošais meistars klusībā lolojis šo latviešu klasiķu iemīļoto žanru. Te vietā paralēles ar krievu filozofiskās domas paudēju mūzikā, izcilo simfoniķi un polifoniķi Sergeju Taņejevu (1856–1915), kuram tieši

¹ Plašāku pārskatu par Jāņa Ivanova solodziesmām un tautasdziesmu apdarēm sk. Arvīda Bomika veidotajā komponista skaņdarbu sarakstā, kas publicēts Latvijas Mūzikas informācijas centra mājas lapā [5]. Blakus šajā sarakstā minētajām kompozīcijām vēl jāatzīmē Poēma balsij un klavierēm – pēc Igora Ivanova stāstītā, arī 30. gadu darbs [6].

² Vienīgais vēlāk sacerētais skaņdarbs balsij un klavierēm ir *Andra dziesma* (1955) no mūzikas kinofilmāi *Salna pavasarī*, kura gan filmas skanošajā materiālā netika iekļauta.

³ Ir saglabājusies otra, 1936. gadā komponētā *Šūpuļa dziesma* ar Tāļa Matīsa vārdiem pēc tautasdziesmas motīviem.

romances sniegušas atelpas brīžus citkārt psiholoģiski saspringtajā skaņutēlu pasaulē.

No Jāņa Ivanova 23 solodziesmām 22 tapušas 20. gadsimta 30.–40. gados², tajā skaitā 18 dziesmas – 30. gados. Daļu no tām mūsdienu klausītājam vairs nav lemts iepazīt. Piemēram, miniatūrai *Mans ezers* (1938) nav saglabājies mūzikas materiāls, tāpat nezinām teksta autoru. Trūkst informācijas arī par *Šūpuļa dziesmu* (1939)³ un Poēmu balsij ar klavierēm: Igora Ivanova stāstītais liecina, ka tās bijušas melodeklamācijas ar klavieru starpspēlēm [6].

Agrīno dziesmu tematikā dominē dabas poēzija un laikrites skaistuma apdziedājums ar Jāņa Raiņa (1865–1929), Tāļa Matīsa (1904–1985), Raimonda Bebra (1891–1940) un citu dzejnieku vārsēm. Īpaši jāatzīmē T. Matīsa loma vairāku solo opusu tapšanā. Šis savulaik populārais dziedātājs, dzejnieks un teicamais vokālais pedagogs bijis Ivanova draugs un radošās sadarbības partneris, kurš stimulējis viņu sacerēt dziesmas, piedāvājis teksta variantus un pats arī jaundarbus atskaņojis. Te minamas visai pazīstamās un 30. gados klausītāju iemīļotās miniatūras *Latgales gana dziesma* (1935), *Vējš nes lapu...* (1936/1937) un *Sauleskalnā* (1937/1939). Jau šajās pirmajās kompozīcijās strikti iezīmējas skaņradim tipiskie izteiksmes principi: bagāts, tautas mūzikā sakņots melodisms un vienkāršība, domas skaidrība un klavierpavadījuma ilustratīva tēlainība:

Tālis Matīss 1942. gada 7. martā.
Abu fotogrāfiju oriģināli glabājas Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejā.

Jānis Ivanovs 1936. gada decembrī.

1. piemērs (*Sauleskalnā*)

Andante

The musical score is in 3/4 time and B-flat major. It consists of two systems. The first system shows a vocal line with four rests and a piano accompaniment starting with a piano (*p*) dynamic. The second system features a vocal line with the lyrics "Rī-ta blāz - mā at-šalc vēc - ji, kal-nā aug-stāk gri-bas iet." and a piano accompaniment with accents on the bass line.

Tieši Ivanova daiļrades sākumperiodā sastopamies ar vienu no dramatiskākajām viņa vokālās mūzikas lappusēm – dziļi traģisko, zemtekstiem bagātu dziesmu *Vējš nes lapu...*. Nevaldāmā brāzmainība, spraigi kāpjošā melodija, dzīvi pulsējošais pavadījums būtiski atšķir minēto opusu no citiem šī perioda vokālajiem darbiem.

2. piemērs (*Vējš nes lapu...*)

Andante. (Rubato)

Musical score for the first system of the piece. It features a vocal line and a piano accompaniment. The key signature is three sharps (F#, C#, G#) and the time signature is 3/4. The tempo is marked 'Andante. (Rubato)'. The lyrics are: 'Vējš nes la-pu kā no zel-ta,'. The piano part includes dynamic markings *p* and *pp*.

Musical score for the second system. The lyrics are: 'Ma-na sirds no skum-jām smel-ta, Mek-lē te-vi,'. The piano part continues with a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand.

Musical score for the third system. The lyrics are: 'Mek-lē te-vi, gai-šo prie-ku, Lai es at-kal līg-smis tie-ku.' The piano part concludes with a final chord in the right hand and a sustained bass line in the left hand.

Impresionistiski gleznainu niansi ienes harmonisko krāsu saspēles un smalkās dinamikas gradācijas: malējos posmos valda izteikti klusināts skanējums, *sirds skumjām* atbilstošs *piano*, ko tikai vidusposmā nomaina spēcīgs *fortissimo*.

Par lielu māksliniecisko vērtību, kas zudusi mūsu mūzikas kultūrai, var uzskatīt 1939.–1940. gadā radīto ciklu *Piecas dziesmas ar Rabindranata Tagores vārdiem*. Komponista laikabiedrs Ludvigs Kārklīšs (1928) savās atmiņās liecina, ka Tagore (1861–1941) bijis Ivanovam īpaši tuvs [7: 3]. Abus vienojusi specifiskā, dziļi filozofiskā dzīves izjūta, zemtekstu un simbolu bagātība. Cikls velīts izcilajai un savulaik klausītāju iemīļotajai latviešu dziedātājai Hertai Lūsei (1892–1980), kura bijusi arī tā pirmatskaņotāja. Diemžēl skaņdarba turpmākais liktenis nav zināms.

20. gadsimta 40. gados radītas četras dziesmas ar Augusta Eglāja (1904–1994), Kārļa Skalbes (1879–1945), Andreja Eglīša (1912–2006) un Alberta Sprūdža

(1908–1944) dzeju. Kā iezīmīgākās, sižetiski un muzikāli raksturīgākās minamas *Latgales līdumos* (1940, Eglāja teksts) un *Laiks gadu straumēm plūst* (1944, Sprūdža vārsmas). Šajās miniatūrās valda nevis padomju laika ideoloģijas slavinošais pašcildinājums vai šablonisks patoss, bet gan komponistam tik tipiskā, atturīgi kontemplatīvā lirika.

Raksturojot solodziesmu satura ievirzi, pirmām kārtām jāizceļ cilvēciskās atbildības, pienākuma tēma – vienalga, vai tā jaušama naivā ganu dziesmas motīvā, vai paralēlēs ar gadskārtu miju un cilvēka mūža norisi. Dzīves rituma nepārtrauktība, tā saikne ar dabas procesu nenovēršamību iezīmējas jau *Manas dzimtenes pusē* (1936/1937, Eglāja vārdi), bet vēl skaidrāk – dziesmā *Laiks gadu straumēm plūst*.

Otrs būtisks satura atzars ir dzimtenes dabas skaistuma apcere. Līdzīgi kā simfoniskajos darbos *Padebešu kalns* (1938) un *Varavīksne* (1939), arī solodziesmās *Sauleskalnā* (1937/1939, Jānis Klīdzējs – Tālis Matīss) un *Zeme, zeme, Daugaviņa* (1937, Jānis Rainis) dominē tautiski skaidrs, viegli uztverams, reizēm impresionistiskām krāsām gleznots dzimtenes tēls.

Šai ziņā zīmīga šķiet 40. gados radītā dziesma *Laiks gadu straumēm plūst*, kuras pacilātajā, himniski augšupejošajā melodijā skaidri kristalizējas pamatdoma – pārliecība par dzīves rituma stabilitāti, savas vērtības apziņu, tomēr bez virspusēja patosa vai ārišķības. Te varam atrast paralēles ar komponista daiļrades galveno žanru – simfonisko mūziku, proti, ar vienu no brieduma perioda darbiem, *Symphonia ipsa* (1972), kur saklausāmas pārdomas par dzīvi, personības vietu neapturamajā likteņgaitas ritumā.

3. piemērs (*Laiks gadu straumēm plūst*)

Ātri

Laiks ga - du strau - mēm plūst un līdz sev au - dzes

f Tremolo

rauļ, bet u - pes ne - iz - žūst, kam ras - ties avots ļauj.

Izraugoties dzejas tekstus, Ivanovs meklē ne tik daudz simboliski slēptus tēlus vai filozofiskus pretmetus, cik smagnēju stabilitāti, tiešumu, domas skaidrību. Viņam tuvas Friča Bārdas, Jāņa Raiņa, Tāļa Matīsa viegli uztveramās, pārsvarā liriski poētiskās, metaforām un epitetiem bagātās vārsmas. Izraudzītajiem dzejoļiem raksturīgs skaidrs pantmērs, kuru komponists rūpīgi saudzē: tikai retumis, īpašos gadījumos, viņš atļaujas atkārtot izceļamus, akcentējamus vārdus vai pat veselas frāzes. Ivanova vokālā lirika veidojusies teksta primaritātes iespaidā, un dzeja sniedz tekstuālo impulsu skaņai. Krāsainības vai tēlainības paspilgtināšanai izmantotas zilbju rotaļas, aliterāciju spēles. Viens no piemēriem ir komponista pirmais vokālais opuss – *Latgales gana dziesma* ar Tāļa Matīsa vārdiem.

*Dzimtene mana te,
Latgale, mīļā, tu!
Dziedu dziesmu Tev es.
Kas es būtu bez dzimtenes?*

Dziesmas atsevišķus posmus rotā ganu saucienų intonācijas – *la, la, lē; li, la, lū; ē-ū!* Pastorālais raksturs, pavadījuma nemitīgi šūpojošais fons rada idillisku noskaņu, kas raisa asociācijas ar dažām Alfrēda Kalniņa simfoniskās un vokālās mūzikas lappusēm – solodziesmu *Vakara miers* (ne vēlāk kā 1904, Jāņa Raiņa teksts), simfonisko idilli *Mana dzimtene* (1906) u.c.

Iz teiksmes līdzekļu ziņā komponists saglabā saikni ar solodziesmas tradīcijām, kas izveidojušās jau 19. gadsimtā. Proti, liela loma ir žanriskumam un ilustratīviem elementiem.

4. piemērs (*Manas dzimtenes pusē*)

Andante

Ma-nas dzim-te-nes pu-sē ru-dens kad at-nā-cis,
ba-gā-ti dār-zi klu-sē, mir-dzo-ši aug-lī ris...

Formveides jomā Jānim Ivanovam vistuvākā bijusi trijdaļu uzbūve, kuru sastopam gandrīz visos 30.–40. gadu opusos – *Arāja ticība* (1937, Raimonda Bebra vārdi), arī jau pieminētajās dziesmās *Latgales līdumos*, *Laiks gadu straumēm plūst*, *Sauleskalnā* un *Manas dzimtenes pusē*. Vien retumis, akcentējot tuvību folklorai, komponists pievēršas strofu formai vai divdaļformai (*Šūpuļa dziesma*, tautasdziesmu apdares).

Pārdomāta un interesanti traktēta ir tonāli skaņkārtiskā dramaturģija. Pārskatot manā rīcībā esošās miniatūras, konstatēju būtisku bemolu sfēras dominanti. To apliecina dziesmas *Bezdelīgas* (1937, Zinaīdas Lazdas vārdi), *Laiks gadu straumēm plūst*, *Sauleskalnā*, *Arāja ticība*, *Aglūnas vakars* (1938, Antona Austrīņa dzeja), *Manas dzimtenes pusē*, *Māras zeme* (1943, Andreja Egliša vārdi) u.c. No man zināmajām dziesmām tikai dažas rakstītas diēzu tonalitātēs, turklāt visas – minora skaņkārtā (*Šūpuļa dziesma* sacerēta *h moll*, *Vejš nes lapu... – fis moll*, *Uz Latgales mīļīgiem kalniem – h moll*). Raksturīgs autora skaņkārtiskās domāšanas princips ir tautas mūzikas elementu iekļāvums tēla tiešākas ilustrācijas nolūkā. Tā *Latgales gana dziesmā* tautisko kolorītu akcentē skaidri iezīmētā frīģiskā skaņkārtā melodijā un klavierpavadījumā; gan šajā, gan arī vairākās citās dziesmās (*Zeme, zeme*, *Daugaviņa*; *Māras zeme* u.c.) īpaši izcelts dabiskais ievadtonis. Neapšaubāmi tradicionāls, ne novators paņēmieni, kas tomēr ienes svaigu krāsu, ir minora dziesmu beigu kadenču gaišais atrisinājums mažorā: šāds atturīgi tverts pavērsiens *ivanoviski* kontemplatīvajiem tēliem piešķir cerīgu, gaišu niansi.

Neraugoties uz krāsaino un bagāto pavadījumu, galvenais izteiksmes līdzeklis komponista solodziesmās ir melodija. Tieši tā nosaka viņa vokālās lirikas spilgtumu un dzīvotspēju. Reizēm melodija ir tautiski skaidra, uzsvērti vienkārša, saistīta ar viena tematiskā grauda sekvenčveida attīstību (*Zeme, zeme, Daugaviņa*). Citkārt – strauji augšuptraucoša, uz kulmināciju vērsta (*Laiks gadu straumēm plūst*). Pēdējā piemērā saklausāms arī kāds zīmīgs kontrasts: pacilāti kāpjošajai melodijai, kur jau pirmais teikums ietver gan visaugstāko, gan zemāko skaņu (attiecīgi, otrās oktāvas *f* un pirmās oktāvas *es*) pretstatīts rečitējošs, statiski mazkustīgs vidusposms. Tas pilns iekšēja sprieguma un apvaldīta satraukuma. Vokālajai līnijai raksturīga virzība pa mazās sekundas skaņām; zemtekstu ļauj apjaust klavieru straujās pasāžas:

5. piemērs (citāts no dziesmas *Laiks gadu straumēm plūst* vidusposma)

(deklamējoši)

Zūd pē - das ak - me - nī un sa - grūst templis stalts,

simile

Tēlainību papildina visai bagātīgais ostinato izmantojums, turklāt tas ir ļoti diferencēts – gan kā izturēts skaniskais pamats (ērgelpunkts), gan ilgstoši atkārtota secība, kas bieži vien apliecina tautisku kolorītu. Tā, piemēram, *Latgales gana dziesmas* pavadījumā iezīmīgas ir tukšās kvintas un šūpojošais fons ar diatonisku sekundu *zvaniem*.

Bieži sastopami arī dažnedažādi ilustratīvie elementi. *Latgales līdumos* arfas vai kokles imitācija pavadījumā ieskicē senatnīgu, nedaudz teiksmainu ainu; dziesmā *Uz Latgales mīļīgiem kalniem* klavieru ievads līdzinās sirsnīgai tautasdziesmai. *Aglūnas vakara* pavadījuma dzidri augstā tesitūra un netverami ēteriskās arpēdžijas rada priekšstatu par dievišķā gara klātbūtni; savukārt *Bezdelīgās* pavadījuma strauji zibošās sekundu saskaņas asociējas ar putnu vidžināšanu.

Savā nelielajā rakstā nepretendēju uz izsmeļošu Jāņa Ivanova vokālās kamerlirikas izpēti – padziļinātu tās analīzi liedz veikt visai trūcīgais nošu materiālu klāsts. Tomēr arī manis aplūkotās solodziesmu īpatnības paver jaunu, mazāk zināmu lappusi izcilā Latgales mūziķa portretējumā.

THE VOCAL LYRICISM OF JĀNIS IVANOVŠ

Līga Jakovicka

Summary

The symphonic music of Jānis Ivanovš has been since the middle of the 20th century at the centre of attention among listeners, musicians, and conductors, as well as musicologists. However, his vocal chamber music has not gained such popularity.

In compiling all of the available information – fragmentary items in the media, family archival materials, and published music, three main lines of research were conducted:

- during which periods did the composer most actively devote himself to the solo art song;
- determinant selection of poetic themes, in which the poet's texts are predominant;
- the role of tradition in the solo songs of Jānis Ivanovš, and their main stylistic features.

The genre of the solo art song for our symphonic composer *par excellence* [1: 169] has not been richly represented in his output. If one were to weigh Ivanovš' 21 symphonies against 23 solo miniatures, then his art songs would be much lighter and more fragile, although not less significant. According to information available to me, he has composed 23 songs for solo voice with accompaniment, as well as 9 folk song arrangements for voice and accompaniment, in several versions.

The first examples of solo songs are connected with the mid-1930's; this indicates that this genre, so much loved by classic Latvian composers, was also esteemed by the master of large symphonic forms, Ivanovš.

During the 1930's Ivanovš composed 18 miniatures. These were mostly settings of poetry expressing the beauty of nature and of the passing of time by Jānis Rainis (1865–1929), Tālis Matīss (1904–1985), Raimonds Bebris (1891–1940) and other poets. The greatest artistic achievement of this time period that has been lost to our musical culture is the cycle *Five Songs on Texts by Rabindranath Tagore* (*Piecas dziesmas ar Ramindranata Tagores vārdiem*), composed in 1939–1940.

During the 1940's Ivanovš composed four songs on poems by Augusts Eglājs (1904–1994), Kārlis Skalbe (1879–1945), Andrejs Eglītis (1912–2006) and Alberts Sprūdžs (1908–1944). Among these, the most typical in musical and poetic content are Augusts Eglājs' *In the Meadows of Latgale* (*Latgales līdumos*, 1940) and *Time Flows in Currents of Years* (*Laiks gadu strauvēm plūst*, 1944) with text by Alberts Sprūdžs.

In 1955, another solo song appeared: *Andra's Song* from the music for the film *Frost in the Spring* (*Salna pavasarī*), although the song itself was not incorporated into the soundtrack.

In characterizing the thematic content of Ivanovs' solo songs, one can highlight the themes of human responsibility and obligation, the love of the beauty of nature, and furthermore, there is a predominance of folk-like clarity and an easily perceived, sometimes impressionistically colorful portrayal of that native land.

The selection of poetic texts was done with great care and thought. In poetry the composer sought weighty stability, directness and clarity of meaning, not so much symbolism or philosophic juxtapositions. He felt closeness to the poetry of Fricis Bārda, Jānis Rainis, and Tālis Matīss, which is clearly perceivable, sometimes lyrical, and often rich with vivid analogies, metaphors and epithets.

In terms of musical expression, the composer preserved typical elements of the solo song of the Romantic period. Primary among them are the importance of genre and illustrativism. Three-part musical form is predominant, which can be found in almost all of the opuses of the 1930's and 1940's.

Very well thought out and interestingly presented is the composer's dramaturgy of tonality. In looking over the solo miniatures that are and were at my disposal, I cannot help but notice that Ivanovs prefers keys in flats rather than those in sharps. Especially favorite for him are E-flat major and minor – *Near My Homeland (Manas dzimtenes pusē, 1936/1937)*, *The Plowman's Faith (Arāja ticība, 1937)*, *On the Hill of the Sun (Sauleskalnā, 1937/1939)*.

An undoubtedly traditional, not at all innovative, and yet highly attractive, colorful device is having a final cadence on a major tonic chord for a song that is in a minor key. Typical of Ivanovs, this gives the song a brighter, more hopeful conclusion in the context of a contemplative work in a manner that is understated and unobtrusive.

My article is not intended to be a comprehensive study of the solo songs of Jānis Ivanovs; part of the reason for this is a shortage of printed musical material. Nevertheless, some insight into a hitherto neglected area in the works of Ivanovs is offered here, opening a new and less known page in the portrayal of the master from Latgale.

Literatūra

1. Grīnfelds, Nilss. *Padomju Latvijas mūzika*. Rīga: Liesma, 1976.
2. Kārklīšs, Ludvigs. *Nacionālo iezīmju izpausme Jāņa Ivanova simfonismā // Latviešu mūzika, VII / Sakārtojuši Arvīds Darkevics un Ludvigs Kārklīšs*. Rīga: Liesma, 1969, 85.–108. lpp.
3. Klotiņš, Arnolds. *Folkloras interpretācija un mūzikas saturs // Latviešu mūzika, X / Sakārtojuši Arvīds Darkevics un Ludvigs Kārklīšs*. Rīga: Liesma, 1973, 30.–57. lpp.
4. Krasinska, Lija. *Jāzepa Vītola solodziezmu melodika un tās sakari ar runas intonāciju // Latviešu mūzika, 19 / Sastādījuši Arvīds Darkevics un Laima Mūrniece*. Rīga: Liesma, 1990, 50.–103. lpp.

Citi avoti

5. Bomiks, Arvīds. *Ivanovs, Jānis* [Skaņdarbu saraksts] // <http://66.102.9.104/search?q=cache:HJxYvzdvo1IJ:www.lmic.lv/core.php%3FpageId%3D747%26id%3D289%26profile%3D1>
6. Jakovicka, Līga. *Sarunas ar Igoru Ivanovu*. Rīga: rokraksts autores personīgajā arhīvā, 1986.
7. Jakovicka, Līga. *Sarunas ar Ludvigu Kārkliņu*. Rīga: rokraksts autores personīgajā arhīvā, 1986.

Latviešu pirmās simfoniskās
partitūras autors Jurjānu Andrejs
ap Trešo dziesmu svētku (1888)
laiku. Fotografijas oriģināls glabājas
JVLMA foto un attēlu arhīvā.

